

Vytautas Isoda*

Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija

Europos saugumo architektūra po Jungtinės Karalystės pasitraukimo iš Europos Sąjungos: ateities scenarijai

Iš Šaltojo karo laikotarpio paveldėta Europos saugumo architektūra apima keletą svarbiausių tarptautinių organizacijų – visų pirma NATO, ES ir ESBO, kurių narėmis yra dauguma Europos valstybių, – institucines taisykles bei daugybę neformalių valstybių elgesio ir statuso dėsningumų. 2019 m. numatomas Jungtinės Karalystės pasitraukimas iš ES, kuri yra viena iš esminių institucinių Europos saugumo architektūros „ašių“, potencialiai darys įtaką ateičiai visos organizacijos, o dėl to – ir saugumui Senajame žemyne. Šiame straipsnyje, pasitelkiant politikos moksluose vis dar gana „egzotišką“ scenarijų konstravimo metodologiją, siekiama sudaryti alternatyvių Europos saugumo raidos scenarijų rinkinį. Įgyvendinant šį tikslą, tiriama keturių „varomųjų kintamųjų“ – 1) JAV išitraukimo, 2) regioninio masto grėsmių, 3) Vokietijos (ir Prancūzijos) lyderystės skatinant europinę integraciją bei 4) Jungtinės Karalystės vyriausybės stabilumo – sąveika per artimiausius 7 metus. Įvairios šių kintamųjų kombinacijos leidžia išgryninti tris alternatyvias scenarijų siužetines linijas: 1) glaudesnė Europos saugumo ir gynybos sąjunga, 2) naujasis šaltasis karas bei 3) globalios „anglosferos“ atgimimas. Vis dėlto, kaip rodo scenarijų metodo taikymo praktika, vidutiniu laikotarpiu labiausiai tikėtina yra lygiagreti ir tik dalinė visų trijų scenarijų materializacija.

Įvadas

Akademinės literatūros Europos „saugumo architektūros“ ar „saugumo tvarkos“ tematika ypač padaugėjo praėjusio amžiaus paskutiniajame ir šio amžiaus pirmajame dešimtmečiuose, atsižvelgiant į Šaltojo karo pabaigą, Europos ekonominės bendrijos transformaciją į politinę sąjungą su bendra užsienio ir saugumo politika ir prasidėjusius lokalinius konfliktus Europos žemyno periferijoje (ypač Balkanuose ir Kaukaze); daugelyje šios srities publikacijų dėmesys

* Dr. Vytautas Isoda – Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos Politikos mokslų katedros vedėjas ir docentas. Adresas korespondencijai: Šilo g. 5a., 10322 Vilnius, tel. (8 5) 210 3569, el. p. vytautas.isoda@lka.lt.

sutelkiamas į pagrindinių tarptautinių organizacijų šiame regione – NATO, ES, ESBO – plėtrą, institucinius pokyčius ir šių organizacijų tarpusavio sąveiką (konkurenciją ir bendradarbiavimą)¹. Nors pats „saugumo architektūros“ terminas akademinėje literatūroje vartojamas gana laisvai ir neturi griežto apibrėžimo, anot Williamo Tow'o ir Brendano Tayloro, juo paprastai apibūdinama „skėtinė, sąryšinga, visa apimanti saugumo struktūra geografiškai apibrėžtame areale, kuri padeda spręsti praktinius politinius klausimus regione ir [daugiau ar mažiau] įgyvendinti [veikėjų] saugumo interesus“². Kitaip tariant, regioninė saugumo architektūra apima tiek formaliąsias institucines taisykles, būdingas šio regiono tarptautinėms organizacijoms, tiek pačių saugumo subjektų (visų pirma šių organizacijų valstybių narių) statuso ir elgesio, kartais peržengiančių formaliąsias taisykles, dėsningumus.

Tarp Europos valstybių, dalyvaujančių svarbiausiose regioninėse saugumo organizacijose ir kuriančių Europos saugumo architektūrą, politologai paprastai išskiria svarbiausius galios centrus, nuo kurių priklauso regioninio saugumo dinamika. Kaip „geopolitiniam tiltui“ tarp JAV ir didžiųjų kontinentinės Europos valstybių, specifinis vaidmuo šioje architektūroje dažnai priskiriamas Jungtinei Karalystei³. Būtent todėl 2017 m. kovo 29 dienos oficialus Londono kreipimasis į ES Vadovų Tarybą dėl Jungtinės Karalystės narystės šioje organizacijoje nutraukimo ir tų pačių metų birželį prasidėjusios formalios išstojimo derybos potencialiai gali turėti svarių pasekmių Europos saugumo architektūrai. Jungtinė Karalystė buvo viena iš dviejų (kartu su Prancūzija) bendros ES saugumo ir gynybos politikos iniciatorių 1998–1999 m., aktyviai tarpininkavo sudarant „Berlyno Plus“ susitarimus tarp NATO ir ES 2002–2003 m., yra viena iš gausiausiai savo ginkluotąsias pajėgas dislokuojančių valstybių Europoje (tarp jų ~1 200 karių ES valstybėse narėse Estijoje, Lenkijoje ir Kipre, kaip

¹ Pvz., žr.: Anderson, S. (1995), „EU, NATO, and CSCE Responses to the Yugoslav Crisis: Testing Europe's New Security Architecture“, *European Security*, Vol. 4 (No. 2), p. 328–353; Sperling, J. (1999), *Two Tiers or Two Speeds?: The European Security Order and the Enlargement of the European Union and NATO*, Manchester, New York: Manchester University Press; Hausen, G., Kernic, F. (2006), *European Security in Transition*, London, New York: Routledge; Hoffman, S. (2011), „Why Institutional Overlap Matters: CSDP in the European Security Architecture“, *Journal of Common Market Studies*, Vol. 49 (No. 1), p. 101–120.

² Tow, W. T., Taylor, B. (2010), „What is Asian Security Architecture?“, *Review of International Studies*, Vol. 36 (No. 1), p. 96.

³ Pvz., žr.: Howorth, J. (2005), „The Euro-Atlantic Security Dilemma: France, Britain, and the ESDP“, *Journal of Transatlantic Studies*, Vol. 3 (No. 1), p. 39–54; Stokes, D., Whitman, R. G. (2013), „Transatlantic Triage? European and UK 'Grand Strategy' after the US Rebalance to Asia“, *International Affairs*, Vol. 89 (No. 5), p. 1087–1107.

NATO „Padidintų priešakinių pajėgų“⁴ ir JT misijos UNFICYP⁵ dalis, bei ~140 jūreivių ES karinio jūrų laivyno operacijose „Sophia“ ir „Atalanta“⁶, iš kurių pastarosios vadavietė įkurta būtent JK⁷). Nors formaliai Jungtinės Karalystės pasitraukimas iš ES neturėtų paveikti jos išipareigojimų NATO ar ESBO, galios varžybos ir ginčai dėl šios valstybės tarptautinių teisių ir pareigų, susijusių su buvusia naryste ES, neabejotinai keis regioninio saugumo situaciją.

Šio straipsnio tikslas yra sukonstruoti keletą galimų Europos saugumo architektūros kaitos scenarijų vidutiniam (~7 metų) laikotarpiui nuo oficialios Jungtinės Karalystės išstojimo iš ES derybų pradžios (2017 m.). Nors straipsnio rašymo laikotarpiu vadinamosios „Brexit“⁸ derybos jau yra įpusėjusios, daugiausia jos vykdomos už uždarų durų ir vadovaujantis principu „kol nesutarta dėl visko, nesutarta dėl nieko“. Taigi galutinis išstojimo sutarties turinys ir netgi priėmimo terminas dar nėra aiškūs. Nors ES sutarties 50 straipsnis įpareigoja derybų šalis išstojimo susitarimą ratifikuoti per 2 metus nuo oficialios išstojimo paraiškos, neatmestinas variantas, jog nepriėmus atitinkamos sutarties iki 2019 m. kovo 29 d., ES-27 ir Jungtinė Karalystė abipusiu sutarimu pratęs minėtą terminą. Neatmestina ir išstojimo be jokio susitarimo (vadinamojo „No-Deal Brexit“) perspektyva. Tiesa, pats šių derybų rezultatas ir Britanijos išstojimo iš ES sąlygos šiame straipsnyje nėra traktuojamos kaip pagrindinis Europos saugumo architektūros kaitos veiksnys (viena iš scenarijų „varomųjų jėgų“), „Brexit“ procesas veikiau laikomas konstruojamų scenarijų atskaitos tašku. Politologų konstruojami trumpojo laikotarpio (1–3 metų) scenarijai paprastai yra „tikslėsi“ nei vidutinio (4–10 metų) ir ilgojo (>10 metų) laikotarpių scenarijai, tačiau pastarieji turi daugiau „pridėtinės“ analitinės vertės, kadangi leidžia atsiriboti nuo giliausiai „išsisknijusių“ prielaidų apie pasaulį ir išvengti ateities „įkalinimo“ dabartyje.

Mokslinių tyrimų „Brexit“ tema dar nėra gausu (bent jau dominuojančių Vakarų akademinų leidyklų ir mokslo institucijų leidiniuose), kadangi bent kiek svaresnės Jungtinės Karalystės išstojimo iš ES pasekmės, tikėtina, išryškės tik procesui pasibaigus. Tiesa, buvusiai premjero Davido Camerono vyriausy-

⁴ NATO's Enhanced Forward Presence Fact sheet, February 2018. Rasta: www.nato.int/factsheets žiūrėta 2018-06-01].

⁵ UNFICYP Fact Sheet, April 2018. Rasta: <https://peacekeeping.un.org/en/mission/unficy> [žiūrėta 2018-06-01].

⁶ EU's Global Engagement: A Database of the EU CSDP Military Operations and Civilian Missions Worldwide, 2003–2017. Codebook Version 2.0. European University Institute. Rasta: <http://globalgovernance-programme.eui.eu/eu-global-engagement-database/> [žiūrėta 2018-06-01].

⁷ Tiesa, prasidėjus Jungtinės Karalystės išstojimo iš ES procesui, ES laivyno operacijos „Atalanta“ vadavietė buvo perkelta iš Northwood štabo Jungtinėje Karalystėje į Rota laivyno bazę Ispanijoje.

⁸ Sudurtinis terminas, vartojamas viešojoje erdvėje, kildinamas iš anglų kalbos žodžių junginio „British exit“.

bei paskelbus apie Jungtinės Karalystės pasitraukimo iš ES referendumą 2016 m. birželį, tarp mokslininkų būta nemažai bandymų konstruoti įvairius ateities „scenarijus“ po šio referendumo. Pavyzdžiui, Timas Oliveris ir Michaelas Williamsas pateikė tris ES–JAV santykių po „Brexit“ referendumo scenarijus, kuriuos pavadino „geruoju“ (angl. *the Good*), „bloguoju“ (angl. *the Bad*) ir „bjauriuoju“ (angl. *the Ugly*)⁹. Kitas britų politologas Richardas Whitmanas „nupiešė“ du alternatyvius Jungtinės Karalystės užsienio ir saugumo politikos „paveikslus“ atsižvelgiant į būsimo referendumo rezultatus (scenarijai „Brexit“ ir „Bremain“)¹⁰. Vis dėlto lemiamas veiksnys (vartojant scenarijų konstravimo metodologijos žodyną – „varomoji jėga“) šiuose scenarijų kūrimo eksperimentuose „laisva forma“ buvo britų tautos apsisprendimas dėl narystės ES, kuris šiandien jau yra žinomas (2016 m. birželio 23 d. referendume ~52 proc. rinkėjų balsavo „už“ išstojimą iš Sąjungos). Tai reiškia, jog šiandien derėtų konstruoti ateities scenarijus pasitelkiant kitokias varomąsias jėgas.

Daugelyje publikacijų, kurios pasirodė jau po 2016 m. referendumo¹¹, dėmesys pirmiausia sutelkiamas aiškinant referendumo rezultatus. Vos keletas autorių bando prognozuoti Jungtinės Karalystės pasitraukimo iš ES pasekmes. Pavyzdžiui, Karen E. Smith ir Megan Dee savo straipsnyje nagrinėja Jungtinės Karalystės „svorį“ ir galimybes veikti įvairiuose JTO formatuose, kuriuose iki šiol ji dažnai buvo pristata laikytis bendros ES pozicijos¹². Birminghamo universiteto mokslininkai Markas Webberis ir Davidas Dunnas pateikia pesimistines NATO organizacijos ir Jungtinės Karalystės vaidmens joje prognozes po šios šalies pasitraukimo iš ES (visų pirma dėl potencialaus finansavimo gynybai mažėjimo ir kolektyvinio euroatlantinio tapatumo silpnėjimo)¹³. Arčiausiai alternatyvių scenarijų rinkinio, kurio sudarymą suponuoja scenarijų konstravimo metodologija, priartėja sociologas Simonas Susenas straipsnyje „Ar „Brexit“ procesas yra be išeities?“ Jis pateikia šešis derybų dėl pasitraukimo iš ES raidos scenarijus: „Neatidėliotinas ir griežtas pasitraukimas“, „Neatidėliotinas, bet švelnus pasitraukimas“, „Pakartotinai legitimuotas griežtas pasitraukimas“, „Pakartotinai legitimuotas švel-

⁹ Oliver, T., Williams, M. (2016), „Special Relationships in Flux: Brexit and the Future of the US-EU and US-UK Relationships“, *International Affairs*, Vol. 92 (No. 3), p. 565–567.

¹⁰ Whitman, R. G. (2016), „Brexit or Bremain: What Future for the UK's European Diplomatic Strategy?“, *International Affairs*, Vol. 92 (No. 3), p. 520–524.

¹¹ Pvz.: Special Issue of *The British Journal of Politics and International Relations*, Vol. 19 (No. 3); Outhwaite W. (2017), *Brexit: Sociological Responses*, London, New York: Anthem Press.

¹² Smith, K. E., Dee, M. (2017), „UK Diplomacy at the UN after Brexit: Challenges and Opportunities“, *The British Journal of Politics and International Relations*, Vol. 19 (No. 3), p. 527–542.

¹³ Webber, M., Dunn, D. (2017), „The UK, the European Union and NATO: Brexit's Unintended Consequences“, *Global Affairs*, Vol. 2 (No. 5), p. 527–542.

nus pasitraukimas“, „Autoritarinis „Ne“ pasitraukimui“, ir „Legitimus „Ne“ pasitraukimui“¹⁴. Vis dėlto minėto autoriaus sukonstruotas scenarijų rinkinys nesiremia konkrečių „varomųjų jėgų“ deriniais, apima tik būsimo JK–ES santykio modeliavimą ir (numanomai) tik trumpąjį šio santykio laikotarpį. Šiame straipsnyje konstruojamų scenarijų rinkinio objektas yra holistinis Europos saugumo architektūros „paveikslas“ (kuriame JK–ES, JK–NATO ar NATO–ES santykiai yra svarbūs, tačiau tik daliniai objektai), o scenarijų varomosios jėgos „išvedamos“ iš dominuojančių teorinių tradicijų tarptautinių santykių disciplinoje. Šiuo požiūriu šis straipsnis vertingai papildė egzistuojančią literatūrą „Brexit“ ir Europos saugumo tematika.

1. Scenarijų konstravimo metodologija politikos moksluose

Priežastiniai empiriniai tyrimai ir priežastinių teorijų konstravimas beveik šimtametėje politikos mokslų disciplinos istorijoje tapo metodologine ortodoksija. Siekiant „moksliškumo“ standarto bet kurio politinio fenomeno priežasčių tyrimas „turi atitikti aiškinimo [*inference*] taisyklės, nuo kurių priklauso jo validumas“¹⁵. Tokios taisyklės paprastai apibūdinamos „skėtiniu“ terminu „metodologija“. Tam, kad „nešališkas stebėtojas“ galėtų įvertinti analizuojamo reiškimo priežastis, t. y. aiškiai pozicijuoti nepriklausomą kintamąjį laike, paprastai tyrinėjami tik tokie reiškiniai, kurie jau pasiekė „paaiškinimo vertę“ būseną, kitaip tariant, dabarties ar praeities reiškiniai. Tokiu būdu vienas iš dažniausiai taikomų (net jeigu taip neįvardijamas) politikos mokslų metodų, ypač paplitęs tarptautinių santykių ir Europos integracijos tyrimuose (dėl santykinai mažo atvejų skaičiaus, ribojančio kiekybinio lyginamojo pobūdžio tyrimų galimybes), yra vadinamasis „proceso atkūrimas“ (angl. *process-tracing*)¹⁶. Anot Peterio A. Hallo, „proceso atkūrimas dažnai yra menkinamas kaip paprasčiausias istorinis tyrimas, [tačiau] akivaizdu, jog [politologinė]

¹⁴ Susen, S. (2017), „No Exit from Brexit?“ in Outhwaite W. (ed.), *Brexit: Sociological Responses*, London, New York: Anthem Press, p. 171–173.

¹⁵ King, G., Keohane, R., Verba, S. (1994), *Designing Social Inquiry: Scientific Inference in Qualitative Research*, Princeton: Princeton University Press, p. 9.

¹⁶ Plačiau žr.: Bennett, A. (2008), „Process Tracing: A Bayesian Perspective“ in Box-Steffensmeier, J., Brady, H., Collier, D. (eds.), *The Oxford Handbook of Political Methodology*, New York: Oxford University Press, p. 702–721; Checkel J. (2008), „Process Tracing“ in Klotz, A., Prakash, D. (eds.), *Qualitative Methods in International Relations: A Pluralist Guide*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, p. 114–127; Panke D. (2012), „Process Tracing: Testing Multiple Hypotheses with a Small Number of Cases“ in Radaelli, C., Exadaktylos, T. (eds.), *Research Design in European Studies*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, p. 125–140.

proceso analizė yra daugiau diktuojama teorijos, nei dauguma [tyrimų], kurių imasi istorikai¹⁷. Vis dėlto nepaisant ambicingos politikos mokslo pretenzijos į ateities prognozavimą, didžioji dalis teorijų „testavimo“ darbo atliekama žvelgiant į praeitį.

Politinės prognozės ir jomis grįstas planavimas tarp politikos analitikų jau buvo taikomi Šaltojo karo metais, tačiau ateities studijos į vyraujančią politikos mokslų literatūrą „įsiveržė“ (ar sugrįžo) tik XXI a. – būtent dėl scenarijų konstravimo metodo¹⁸. Tokios metodologijos šalininkai argumentavimą ir aiškinimą „į ateitį“ laiko legitimiu „mokslinio“ tyrimo būdu. Kaip teigia Steve'as Bernsteinas *et. al.*, scenarijų konstravimas „tėra įprastas proceso atkūrimas [*process tracing*] <...> būsimuoju, o ne būtuoju laiku“¹⁹. Pagrindinis skirtumas tarp priešastinio jau įvykusio proceso tyrimo ir scenarijaus kūrimo yra tai, jog mokslininkas nesiekia eliminuoti alternatyvių „paaiškinamųjų veiksnių“ (nepriklausomų kintamųjų) ir nustatyti „lemiamą“ priežastį, kol rezultatas dar ateityje, visi veiksniai dar gali būti „lemiami“.

Metodologinėje literatūroje apie scenarijų konstravimą patys „scenarijai“ yra apibrėžiami kaip „tam tikrų ateities ‘atkarpu’ alternatyvių būsenų aprašymai naratyvo forma. Metodologiškai jie išgryninami ir išdėstomi rinkiniais po tris, keturis ar daugiau. <...> Jie apima vertinimus / skaičiavimus, kas potencialiai gali nutikti, ir prielaidas, kad visa tai tariamai nutiko, bet jokių būdu ne prognozes [*forecasts*], kad tai *būtinai* nutiks.“²⁰ Kaip ir bet kuris kitas tyrimo metodas, scenarijų konstravimas praktikoje taikomas laikantis tam tikrų taisyklių, kurios sudaro galimybę tyrimą replikuoti ar „rekonstruoti“ kitiems akademinės bendruomenės nariams. Metodologiškai tvarkingas scenarijų rinkinys paprastai apima šiuos elementus: 1) varomųjų jėgų identifikavimą, 2) išankstinių nekintamų sąlygų / konstantų apibrėžimą, 3) reikšmių svarbiausiems „nežinomiems“ parinkimą, 4) scenarijų siužetų išdėstymą pasakojimo forma, 5) ankstyvųjų indikato-

¹⁷ Hall, P. A. (2003), „Aligning Ontology and Methodology in Comparative Research“ in Mahoney, J., Rueschemeyer, D. (eds.), *Comparative Historical Analysis in the Social Sciences*, New York: Cambridge University Press, p. 395.

¹⁸ Žr.: Bernstein, S., Lebow, R. N., Stein, J. G., Weber, S. (2000), „God Gave Physics the Easy Problems: Adapting Social Science to an Unpredictable World“, *European Journal of International Relations*, Vol. 6 (No. 1), p. 43–76; Neumann, I. B., Overland, E. (2004), „International Relations and Policy Planning: The Method of Perspectivist Scenario Building“, *International Studies Perspectives*, Vol. 5 (No. 3), p. 258–277.

¹⁹ Bernstein *et. al.* (2000), *op. cit.*, p. 55.

²⁰ Fahey, L., Randall, R. (1998) „What is Scenario Learning?“ in Fahey, L., Randall, R. (eds.), *Learning from the Future: Competitive Foresight Scenarios*, New York: John Wiley & Sons, p. 6–7.

rių įvardijimą kiekviename iš išdėstytų siužetų²¹.

Scenarijų *varomosios jėgos* (angl. *driving forces*) paprastai yra padiktuojamos teorijos kaip „paaiškinantys“ ar „nepriklausomi“ kintamieji. Kai kurie scenarijų konstravimo metodologijos šalininkai skiria aplinkos (struktūrinės) ir veiksmo (veikėjo) lygmens varomąsias jėgas²², ir būtent pastarojo tipo varomųjų jėgų identifikavimas dažnai reikalauja ne tik teorijos išmanymo, bet ir kontekstinių žinių apie konkretų atvejį. Išankstinės nekintamos sąlygos (angl. *predetermined elements*) – arba kitaip, *konstantos* – yra tyrinėjamą procesą pastebimai veikiantys / ribojantys veiksniai, kurie per pasirinktą scenarijus laikotarpį, tikėtina, išliks nepakitę arba keisis aiškiai nuspėjama trajektorija; tokiomis konstantomis dažnai laikomos demografinės tendencijos ar gamtinės ir klimatinės sąlygos, kurios keičiasi gerokai lėčiau nei politiniai ar socialiniai reiškiniai, aprašomi scenarijų siužetuose. *Svarbiausi nežinomieji* (angl. *critical uncertainties*) yra tiek scenarijų konstravimo metodo stiprybė, tiek silpnybė tuo pačiu metu. Jų reikšmes tyrėjai pasirenka spekuliatyviai ir dažnai visiškai arbitraliai, tačiau kūrybingi nežinomųjų sprendiniai leidžia papasakoti netikėtus ir dažnai naudingas istorijas apie ateitį. Alternatyvios scenarijų *siužetinės linijos* (angl. *plot-lines*) iš esmės yra apčiuopiamiausias šio metodo taikymo „rezultatas“, kadangi detalai aprašo svarbiausių varomųjų jėgų sąveiką esant tam tikroms išankstinėms sąlygoms ir svarbiausiems nežinomiesiems suteikus tam tikras reikšmes. Galiausiai tyrėjas įvardija *ankstyvuosius indikatorius* (angl. *early indicators*), kurie yra aiškiai pamatuojami ir leis stebėjams atpažinti, kuris scenarijus materializuojasi laikui bėgant. Ankstyvieji indikatoriai visų pirma reikalingi tais atvejais, kai scenarijai rašomi praktiniais sumetimais ir turi padėti politikos formuotojams priimti sprendimus, tačiau gali pasitarauti ir kaip dalinis (nors empiriškai ir silpnai pagrįstas) teorijos testavimo instrumentas.

²¹ Žr.: Fahey, Randall, op. cit., p. 10–12; Marsh, B. (1998), „Using Scenarios to Identify, Analyze and Manage Uncertainty“ in Fahey, L., Randall, R. (eds.), *Learning from the Future: Competitive Foresight Scenarios*, New York: John Wiley & Sons, p. 33–34; Weber, S. (1997), „Prediction and the Middle East Peace Process“, *Security Studies*, Vol. 6 (No. 4), p. 171–174; Bernstein, S., Lebow, R. N., Stein, J. G., Weber, S. (2007), „Social Science as Case-Based Diagnostic“ in Lebow, R. N., Lichbach, M. (eds.), *Theory and Evidence in Comparative Politics and International Relations*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, p. 238–242.

²² Pvz.: Fahey, Randall, op. cit., p. 10.

2. Europos saugumo varomosios jėgos teoriniu požiūriu

Nacionalinio, regioninio ir tarptautinio saugumo klausimus politikos mokslų disciplinoje tradiciškai kelia tarptautinių santykių srities tyrinėtojai, kurie per pastaruosius 6–7 dešimtmečius pateikė daugybę saugumo mastą ir saugumo elgseną aiškinančių teorijų. Paprastai jos skirstomos į „tradicines objektyvistines“ teorijas ir postpozityvistines (ar reflektyvias) prieigas prie saugumo problematikos²³. Reflektyvistinės saugumo studijos paprastai pasižymi istoriniu pobūdžiu ir lokalizuoja „saugumo problemų“ šaltinius ilgalaičiuose diskursuose ir žmogiškųjų individų bei grupių tapatybinėje inercijoje. Postuluodamos konstitutyvų (abipusio sąlygojimo) santykį tarp veiksmo ir struktūros, šios teorinės prieigos neišskiria iš tikrųjų „nepriklausomų“ kintamųjų. Ateities scenarijų konstravimas geriau suderinamas su objektyvistine paradigma saugumo studijose, nors būtina pastebėti, jog idėjiniai veiksniai, kurie paprastai atsiduria reflektyvistinių studijų dėmesio centre, neišvengiamai daro įtaką bet kurio regiono saugumo architektūrai ilguoju laikotarpiu.

Seniausią pokarinės Europos saugumo dinamikos paaškinimą galima rasti *realpolitik* (akademiniu „žargonu“ – *realizmo*) teorinei tradicijai atstovaujančioje tarptautinių santykių literatūroje. Valstybių tarptautinę elgseną realistiškai aiškina pirmiausia pamatiniais galios ir saugumo siekais anarchinėje (savivalbos) tarptautinėje aplinkoje. Pagrindinės šiandieninės Europos saugumo struktūros – NATO, ESBO, taip pat ir ES pirmtakė EEB – buvo suformuotos dvipolės Šaltojo karo konkurencijos tarp supervalstybių (tiek šiame žemyne, tiek globaliu mastu) kontekste. Pasibaigus Šaltajam karui ir išnykus Sovietų Sąjungos grėsmei, realistai prognozavo tiek transatlantinio amerikiečių ir europiečių aljanso žlugimą²⁴, tiek paaštrėjančią konfrontaciją tarp Europos valstybių²⁵. NATO ir kitų saugumo bendradarbiavimo institucijų tęstinumą ir plėtrą realistiškai aiškina galios asimetrija NATO viduje ir „pacifikuojamąją“ JAV karinę galia, kuri tiesiogiai reiškiasi Europos žemyne ir po Šaltojo karo²⁶. Savo ruožtu vienašališki JAV veiksmai, tokie kaip 2003–2011 m. intervencija į Iraką,

²³ Žr., pvz.: Smith, S. (1999), „The Increasing Insecurity of Security Studies: Conceptualizing Security in the Last Twenty Years“, *Contemporary Security Studies*, Vol. 20 (No. 3), p. 77–96; Miniutaitė, G., Jakniūnaitė, D. (2001), „Lietuvos saugumo politika ir identitetas šiuolaikinių saugumo studijų požiūriu“, *Politologija*, Nr. 3 (T. 23), p. 3–10.

²⁴ De Santis, H. (1991), „The Graying of NATO“, *The Washington Quarterly*, Vol. 14 (No. 4), p. 51–65.

²⁵ Mearsheimer, J. (1990), „Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War“, *International Security*, Vol. 15 (No. 1), p. 5–56.

²⁶ Žr.: Walt, S. (1997), „Why Alliances Endure or Collapse“, *Survival*, Vol. 39 (No. 1), p. 156–179;

Mearsheimer, J. (2001), „The Future of the American Pacifier“, *Foreign Affairs*, Vol. 80 (No. 5), p. 46–61.

ir interesų išsiskyrimas tarp dviejų Atlanto vandenyno pusių realizmo požiūriu skatina savarankiškų ES karinių struktūrų vystymąsi, kuriomis stengiamasi atsverti JAV galią²⁷. Kitaip tariant, tiesioginis JAV karinių pajėgų išitraukimas į Europos žemyno gynybą, transatlantinės partnerystės stiprybė ir bendros grėsmės yra ir bus tarp svarbiausių veiksmų, taip pat nulemsiančių ir Jungtinės Karalystės vietą būsimoje Europos saugumo architektūroje.

Neoliberalaus institucionalizmo tradicijoje (kuri apima tarptautinių režimų studijas) – skirtingai nei realistinėje – dėmesys sutelkiamas į tarptautinio bendradarbiavimo, o ne į konkurencijos ir galios varžybų priežastis. Nors tarptautinės institucijos anarchiškoje tarptautinėje aplinkoje iš tiesų suteikia valstybėms informacijos vienai apie kitą ir tokiu būdu sumažina bendradarbiavimo kaštus, kylančius iš nepasitikėjimo partneriais (oponentais), anot vieno iš neoliberalizmo pradininkų tarptautinių santykių disciplinoje Roberto Keohanė, „be hegemono išsikūlimo arba sutampančių [nacionalinių] interesų, tarptautinės institucijos negali išgyventi ilgai“²⁸. Neoliberalų modeliai, kaip ir realistų, remiasi racionalaus veikėjo prielaida. Kaip teigia Lisa L. Martin, „galios asimetrijos sąlygomis pajėgesniam veikėjui [visada] pigiau ir mažiau rizikinga yra institucionalizuoti [tarptautines] derybas užuot nuolatos eikvojus išteklius atremiant pasipriešinimą“²⁹. Europos valstybėms kuriant ir plečiant viršvalstybines ES institucijas – ypač po Šaltojo karo ir Berlyno sienos griuvimo – suvienyta Vokietija tapo „geranorišku“ (angl. *benevolent*) hegemonu, kuris sutiko „finansuoti“ bendrosios rinkos institucijų bei ekonominės ir pinigų sąjungos kūrimą ir išlaikymą³⁰. Neformali Berlyno lyderystė ES ir Vokietijos–Prancūzijos „dueto“ sinchronizacija atitinkamai priskirtina prie pagrindinių varomųjų jėgų formuojant Europos saugumo architektūrą ir po Jungtinės Karalystės išstojimo iš ES.

Galiausiai *innenpolitik* teorinė tradicija tarptautiniuose santykiuose – ir konkrečiai *dviejų lygių žaidimo teorija* – bet kokių tarptautinių derybų rezultatus sieja su politine konkurencija valstybių viduje ir „pergalės dviejuose frontuose“ (vidaus ir tarptautiniame) strategija, kuria vadovaujasi bet kurios atski-

²⁷ Posen, B. (2006), „European Union Security and Defense Policy: Response to Unipolarity?“, *Security Studies*, Vol. 15 (No. 2), p. 149–186.

²⁸ Keohane, R. (1993), „Institutional Theory and the Realist Challenge after the Cold War“ in Baldwin, D. (ed.), *Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate*, New York: Columbia University Press, p. 295.

²⁹ Martin, L. L. (1992), „Interests, Power, and Multilateralism“, *International Organization*, Vol. 46 (No. 4), p. 784.

³⁰ P.vz., žr.: Crawford, B. (2007), *Power and German Foreign Policy: Embedded Hegemony in Europe*, Basingstoke: Palgrave Macmillan; Bulmer, S. (2014), „Germany and the Eurozone Crisis: Between Hegemony and Domestic Politics“, *West European Politics*, Vol. 37 (No. 6), p. 1244–1263.

ros valstybės politinis elitai. Svarbiausias valdančiųjų politikų tikslas yra išlikti valdžioje, o jo įgyvendinimas priklauso nuo tos šalies visuomenės ir interesų grupių palaikymo. Skirtingai nei teigia realistai ar neoliberalai-institucionalistai, „nacionalinis interesas“, kurį tarptautinėse derybose gina vyriausybė, nėra objektyviai fiksuotas ir susideda iš tokio skaičiaus subvalstybinių veikėjų interesų patenkinimo, kuris užtikrintų vyriausybių išlikimą. Robertas Putnamas tai vadina „pergalingu komplektu“ (angl. *win-set*)³¹. Be to, dviejų lygių derybų teoretikai teigia, jog vyriausybės nėra vien visuomenėje kylančių interesų „laidininkas“ tarptautiniu lygiu, bet aktyviai manipuliuoja vidaus ir užsienio veikėjais įgyvendindamos savo asmenines darbotvarkes³². Ankstesni politologiniai tyrimai pateikia svarių empirinių įrodymų, kaip jėgų persiskirstymas valdančiajame elite, korporatyviniai ryšiai tarp valstybės ir verslo daro įtaką ir svarbiausiems Europos valstybių užsienio ir saugumo politikos žingsniams, pavyzdžiui, ginklavimuisi, aljansų politikai ar teritorinių konfliktų suregulavimui³³. Dėl to į šį scenarijų konstravimo tyrimą kaip viena iš varomųjų jėgų taip pat įtrauktinas Jungtinės Karalystės vyriausybės stabilumas ir visuomenės parama jai³⁴.

Apibendrinant visų įvardytų teorinių paradigimų pagrindines prielaidas galima paminėti keturias varomąsias jėgas, kuriomis bus remiamasi trečioje straipsnio dalyje pateikiamuose scenarijuose: 1) JAV išitraukimas į Europos saugumo architektūrą, 2) regioninio masto grėsmių egzistavimas, 3) Vokietijos ir Prancūzijos lyderystė skatinant europinę saugumo (ir ne tik) integraciją, 4) Jungtinės Karalystės vyriausybės ir jos politinės darbotvarkės stabilumas. „Svarbiausiais nežinomaisiais“ (angl. *critical uncertainties*) laikytinas šių varomųjų jėgų mastas ir turinys (kiekybė ir kokybė), pvz.: Vokietijos ir Prancūzijos iniciatyvumas skatinant ES integraciją gali ne tik augti ar mažėti, bet ir reikštis

³¹ Putnam, R. (1988), „Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-Level Games“, *International Organization*, Vol. 42 (No. 3), p. 437.

³² Putnam, op. cit., p. 456-459; Moravcsik, A. (1993), „Integrating International and Domestic Theories of International Bargaining“ in Putnam, R., Evans, P., Jacobson, H. (eds.), *Double-Edged Diplomacy: International Bargaining and Domestic Politics*, Berkeley: University of California Press, p. 30–31.

³³ P vz., žr.: Lantis, J. S., Kaarbo, J. (2003), „The ‘Greening’ of German Foreign Policy in the Iraq Case: Conditions of Junior Party Influence in Governing Coalitions“, *Acta Politica*, Vol. 38 (No. 3), p. 201–230; Trumbore, P. (1998), „Public Opinion as a Domestic Constraint in International Negotiations: Two-Level Games in the Anglo-Irish Peace Process“, *International Studies Quarterly*, Vol. 42 (No. 3), p. 545–565; Moravcsik, A. (1993), „Armaments among Allies: European Weapons Collaboration 1975–1985“ in Putnam, R., Evans, P., Jacobson, H. (eds.), *Double-Edged Diplomacy: International Bargaining and Domestic Politics*, Berkeley: University of California Press, p. 128–167.

³⁴ Analogiškai ir kitų didžiųjų Europos / NATO valstybių užsienio ir saugumo politikai įtaką daro jų vidaus politinė konkurencija ir vyriausybių stabilumas, tačiau Jungtinės Karalystės vyriausybės pozicija daro įtaką pačiam „Brexit“ procesui, t. y. gali jį pristabdyti ar netgi „atsukti atgal“; JAV, Rusijos ar Vokietijos vidaus politikos pokyčiai, kaip veiksny, darantis įtaką jų užsienio politikai, šiuo atveju „pasislepia“ už kitų varomųjų jėgų.

skirtingose srityse, tarp kurių integracija gynybos srityje tėra viena iš daugelio galimybių; Jungtinės Karalystės konservatoriai gali išlaikyti vyriausybės kontrolę, tačiau smunkančių reitingų, rinkimų kampanijos ar parlamentinių derybų dėl mažųjų partijų paramos kontekste pažadėti rinkėjams ar partneriams valdžioje tokias svarias nuolaidas, kurios iš esmės išbalansuotų tradicinę proatlantinę ir euroskeptišką šios partijos užsienio politikos orientaciją.

„Konstantomis“ (angl. *predetermined elements*) žemiau pateikiamuose scenarijuose pasirinktinai laikomi valstybių žmogiškieji gynybos ištekliai, kadangi netgi santykinai radikalios kariuomenės reformos (pvz., visuotinio šaukimo įvedimas) taikos sąlygomis karinio personalo skaičių didina tik palaipsniui, tad staigus žmogiškųjų kariuomenės išteklių šuolis aptariamam laikotarpiu vargu ar tikėtinas. Tikėtina, jog gausiausiomis karinėmis pajėgomis regione ir artimiausius keletą metų išliks JAV (~1,37 mln. nuolatinio karinio personalo + ~1 mln. aktyviojo rezervo), Rusija (atitinkamai – ~0,8 mln. + ~2,57 mln.), Turkija (~0,38 mln. + ~0,36 mln.), Prancūzija (~0,2 mln. + ~0,18 mln.), Italija (~0,25 mln. + ~0,02 mln.) ir Vokietija (~0,18 mln. + ~0,03 mln.). Jungtinė Karalystė 2017 m. turėjo ~0,15 mln. karinio personalo (+ ~0,08 mln. rezervininkų) ir pagal šį rodiklį nusileido tokioms Europos šalims kaip Ukraina ar Graikija³⁵. Tiesa, Jungtinė Karalystė 2017 m. gynybai skyrė daugiausiai finansinių išteklių (46 mlrd. USD) tarp visų Europos šalių (įskaitant Rusiją)³⁶. Kadangi valstybių gynybos biudžetai yra ribojami bendro nacionalinio ūkio pajėgumo, apytikslis valstybių BVP rodiklis taip pat traktuotinas kaip konstanta: pagal nominalų BVP svarbiausiais „žaidėjais“ regione derėtų įvardyti JAV (kurių BVP 2017 m. siekė 19,36 trln. USD, o iki 2022 m. pagal TVF prognozes galėtų pasiekti ~23,5 trln. USD), Vokietija (atitinkamai – 3,65 trln. USD 2017 m. ir ~4,5 trln. USD 2022 m.), Prancūzija ir Jungtinė Karalystė (abiejų 2017 m. – 2,57 trln., 2022 m. – ~3 trln. USD)³⁷, tuo tarpu antrąją ir trečiąją vietas pagal karių skaičių užimančios Rusija ir Turkija ekonomiškai (jų BVP tesiekia atitinkamai 1,47 ir 0,84 trln. USD 2017 m. bei potencialiai 1,8 ir 1,1 trln. USD 2022 m.) nepriylgsta JAV ir ES narėms, todėl joms būtų sudėtingiau padidinti karines ar pasienio tarnybos išlaidas. Nepaisant keleto separatistinių judėjimų ir keleto (galios pusiausvyros požiūriu, santykinai nereikšmingų) teritorinių konfliktų Europos žemyne, konstanta taip pat laikomas šiandieninis teritorinis *status quo*.

³⁵Total Available Active Military Manpower and Total Available Reserve Military Components by Country, Data through 2017. Rasta: <https://www.globalfirepower.com> [žiūrėta 2018-01-30].

³⁶Defense Spending by Country, Data through 2017. Rasta: <https://www.globalfirepower.com> [žiūrėta 2018-01-30].

³⁷GDP, Current Prices. IMF DataMapper. Rasta: <http://www.imf.org/external/datamapper/datasets/WEO> [žiūrėta 2018-01-30].

3. Regioninio saugumo Europoje po Jungtinės Karalystės išstojimo iš ES raidos scenarijai

3.1. Scenarijus A: glaudesnė Europos saugumo ir gynybos sąjunga

Iš ES išstojant valstybei, pirmiausia pagal gynybos išlaidas, JAV pradeda abejoti ES, kaip svarbiausios partnerės, sprendžiant globalias saugumo problemas, pajėgumu ir veiksmingumu. Dėl sklandesnio saugumo problemų Rytų Azijoje (pvz., Šiaurės Korėjos branduolinės grėsmės) ir Artimųjų Rytų regione sprendimo JAV atsigręžia į Rusiją ir iš esmės pasirenka pragmatinę „susitaikymo“ kryptį. Nors diplomatinio lygmeniu Vašingtonas vis dar teigia remiantis Ukrainos ir Gruzijos teritorijų reintegraciją, *de facto* Krymas „paaukojamas“ mainais į paramos separatistams Donbase sumažinimą ir ginklavimosi varžybų pristabdymą. Rusija atitraukia dalį ginkluotės iš Kaliningrado ir vakarinių šalies rajonų, tuo tarpu amerikiečiai palaipsniui mažina rotacinių pajėgų Europoje (ypač Rytų) ir bendrų pratybų su NATO sąjungininkais skaičių. Be to, JAV su kiekviena nauja administracija vis labiau kritikuoja Europos šalis dėl per mažų išlaidų gynybai, pernelyg mažos atsakomybės dalies už saugumo situaciją pasaulyje prisiėmimo (ES, kaip ir JAV, disponuoja $\frac{1}{4}$ – $\frac{1}{5}$ pasaulio turto) ir atsisako kariniais pajėgumais remti europiečių intervencijas Afrikoje ir kituose pasaulio regionuose.

Nors Rusijai nominaliai „perkrovus“ santykius su NATO aljansu mažėja tiesioginė karinė grėsmė kai kurioms Europos valstybėms, pilietiniai konfliktai ir terorizmą remiantys režimai Afrikoje ir Artimuosiuose Rytuose išlieka (ir darosi dar svarbesne) identifikuojama saugumo problema europinėje darbotvarkėje. Mažėjant JAV karinei paramai, Vokietija ir Prancūzija pasiekia principinį susitarimą dėl iš tiesų veiksmingos Europos saugumo ir gynybos sąjungos kūrimo, kuri būtų finansuojama iš europinio biudžeto ir kurioje būtų svarstomi svarbiausi Europos saugumo klausimai (daugeliu atvejų šiam formatui teikiant prioritetą prieš Šiaurės Atlanto Tarybą). Išplečiamos ES sutarties 43-iaje straipsnyje numatytos užduotys, kurios keliamos ES misijoms ir jungtinėms kovinėms grupėms (*EU Battlegroups*), potencialiai įtraukiant aviacinius pajėgumus ir ES misijoms priskiriant „oro policijos“ ar „neskraidymo zonų“ įvedimo funkcijas. Nors viešojoje erdvėje rimtai svarstomas ir kolektyvinės gynybos funkcijų priskyrimas Europos saugumo ir gynybos sąjungai ES „rėmuose“, glaudesnės Europos integracijos gynybos srityje pagrindu išlieka atsakas saugumo iššūkiams, kylantiems už žemyno ribų. Vis dėlto pagal šį scenarijų NATO, kaip saugumo

struktūros, reikšmė sumažėja, o vaidmenį, kurį ši organizacija prisiėmė po Šaltojo karo, iš dalies perima ES.

Nesėkmingai pabandžiusi tapti „tiltu“ tarp abiejų Atlanto pusių, dar konservatorių vyriausybės valdoma Jungtinė Karalystė (turėdama vieną iš didžiausių gynybos biudžetų Europoje) pati parodo lyderystę kurdama glaudesnę Europos saugumo ir gynybos sąjungą. Nors pagal šį scenarijų didžiosios ES valstybės – Vokietija, Prancūzija, Italija – pastebimai padidina išlaidas gynybai, Jungtinės Karalystės dalyvavimas kuriant nuo JAV nepriklausomos Europos saugumo architektūrą vis dar yra būtinas, ypač siekiant europiečių ekspedicinių misijų efektyvumo. Mainais į dalyvavimą naujoje Europos saugumo ir gynybos sąjungoje Jungtinei Karalystei suteikiamos išskirtinės „šiltnamio“ sąlygos ekonominiuose santykiuose su ES po išstojimo (iš esmės laisva prekyba prekėmis ir paslaugomis bendrojoje ES rinkoje, tam tikras balsas priimant būsimos sąjungos sprendimus bei faktinis „stabdys“ laisvam asmenų judėjimui iš ES, pvz., preferencinis įdarbinimo režimas užimant laisvas vietas Jungtinės Karalystės darbo rinkoje). Britų visuomenė demonstruoja aiškų pritarimą „proeuropietiška“ konservatorių politikai, o šaliai naudingas santykių su ES formatas (iš esmės realizavus „Brexit“ referendumą išreikštą piliečių valią, tačiau išsaugojus narystės ES privalumus bei minimizavus ekonominius nuostolius) garantuoja konservatorių perrinkimą 2022 metų rinkimuose.

3.2. Scenarijus B: naujasis „šaltasis karas“ Europoje

Reaguodama į vienos iš nuožmiausių istorinių Rusijos oponentų³⁸ pasitraukimą iš ES bei augančius nesutarimus NATO ir ES viduje (pvz., vis dažniau tarp sąjungininkų išsiskiriančia Turkijos, Vengrijos ar Lenkijos pozicija), karinį spaudimą ir diplomatinę įtaką Europoje didina Rusija. Protestuodama prieš NATO viršūnių susitikimuose viešai svarstomą Švedijos ir Suomijos prisijungimą prie Aljanso, Maskva vienašališkai nutraukia NATO–Rusijos Tarybos susitikimus, atšaukia savo parlamentarų delegacijas iš Europos Tarybos ir ESBO parlamentinių asamblėjų, dislokuoja nuolatines pajėgas Baltarusijoje, Armėnijoje ir Krymo pusiasalyje ir priima naują nacionalinio saugumo doktriną, kurioje savo gyvybiniu interesu įvardija „amerikietiškojo imperializmo“ stabdymą. Atsakydamas į tai Vašingtonas padvigubina pajėgas ir bendrą Aljanso pratybų mastą rytiniame NATO pasienyje ir pradeda viešai svarstyti bran-

³⁸ Žr.: Campbell, H. A. (2019), „One Hundred Years on: The Russian Revolution and Anglo-Russian Relations Today“, *Global Affairs*, Vol. 5 (No. 1), p. 41–53.

duolinio ginklo dislokavimo Lenkijoje galimybę. Didžiosios Europos žemyno valstybės (Vokietija, Prancūzija, Italija) prisideda prie amerikiečių pastangų rytiniame NATO „sparne“, tačiau ir toliau vengia didinti nacionalinius pajėgumus. Atsižvelgiant į didėjančią karinę konfrontaciją Europoje, NATO išlieka svarbiausia ir kaip niekada po Šaltojo karo aktuali saugumo organizacija.

Jungtinė Karalystė savo ruožtu „įstringa“ pereinamajame laikotarpyje (2–5 metų trukmės su galimybe pratęsti dar 5 metams) tarp narystės ES ir visiško suvereniteto. Ji ir toliau dalyvauja bendrojoje ES prekių, paslaugų, kapitalo ir darbo jėgos rinkoje bei vidaus teisėje taiko Bendrijos *acquis*, tačiau pasibaigus ES sutarties 50-ame straipsnyje numatytam dvejų metų išstojimo terminui (nuo 2019 m. balandžio), jokia forma nebedalyvauja priimančiais sprendimus. Tokia padėtis sumenkina Jungtinės Karalystės konservatorių partijos populiarumą ir priverčia premjerą Borisą Johnsoną surengti dar vienus priešlaikinius nacionalinius rinkimus. Opozicinės leiboristų ir liberaldemokratų partijos rinkimų kampanijos metu kaip pagrindinį kampanijos pažadą iškelia pakartotinį referendumą dėl Jungtinės Karalystės narystės ES. Atsižvelgdamos į sudėtingą tarptautinę situaciją, Vokietija ir Prancūzija, vadinamųjų „Brexit“ derybų pradžioje 2017 m. siekusios nubausti „iššokėlius“ britus, netikėtai pritaria Europos Komisijos iniciatyvai dėl supaprastinto Jungtinės Karalystės grąžinimo į Sąjungą, Jungtinės Karalystės sugrįžimo į ES galimybę viešai paremia ir JAV. Tiesa, augant opozicijos reitingams, priešlaikinių rinkimų favoritais tapę Jeremy Corbyno³⁹ leiboristai taip pat išsipareigoja rinkėjams sunaikinti Jungtinės Karalystės branduolinį arsenalą, sumažinti išlaidas gynybai (prioritetą teikiant gerovės valstybės programoms) ir nepradėti jokių naujų karų, taip pastebimai sumenkindami bendrą Vakarų poziciją Rusijos atžvilgiu.

3.3. Scenarijus C: daugiapolis pasaulis ir „anglosferos“ atgimimas

Pasinaudodama išstojimu iš ES, Jungtinės Karalystės konservatorių vyriausybė pagrindiniu savo užsienio politikos prioritetu įvardija „ypatingosios partnerystės“ su JAV „perkrovimą“ ir iškelia (atgaivina) ambicingą neoim-

³⁹ Apie Jeremy Corbyno užsienio politikos viziją plačiau žr.: „The Pacifist Illusion: Jeremy Corbyn’s Reluctance to Use Force Threatens to Make the World a More Dangerous Place“, *The Economist*, 21st-27th April, 2008, p. 51.

perinę globalios „anglosferos“⁴⁰ idėją. Kadangi pastarosios strategijos sėkmė tiesiogiai priklauso nuo JAV diplomatinės paramos, Londonas visų pirma stengiasi naująją partnerystę su Vašingtonu grįsti tvirtais ekonominiais ryšiais, kurie kompensuotų ir pasitraukimą iš ES bendrosios rinkos. Dar nesibaigus vadinamosioms „Brexit“ deryboms, britai neoficialiai derasi su amerikiečiais dėl galimos laisvosios prekybos zonos, o pirmieji ją įsteigiantys protokolai pasirašomi per artimiausius 3–4 metus. Dar nesibaigus šio scenarijaus trukmės laikotarpiui Jungtinė Karalystė jau yra pradėjusi derybas dėl analogiškų laisvosios prekybos susitarimų su Kanada, Australija ir potencialiai Indija. Nors „anglosfera“ nevirsta jokia formalia tarptautine organizacija, išnaudojęs visus diplomatinis resursus Londonas „išgauna“ svarbias politines Vašingtono, Nju Delio ar Tokijo deklaracijas dėl vieningos pozicijos svarbiais tarptautinio saugumo klausimais, tokiais kaip tarptautinis terorizmas ar ginklų kontrolė. Kitaip tariant, pagal šį scenarijų pasaulis juda prie daugiapolės tarptautinės sistemos, kurioje yra keletas politiniu ir ekonominiu (tačiau ne kariniu) požiūriu lygiaverčių galios centrų, kuriam būdingas veikiau daugiašalis saugumo problemų sprendimas, nei konfrontacija. Tokia situacija yra palanki Jungtinei Karalystei, gebančiai laviruoti tarp partnerių ir tokiu būdu įgauti tam tikrą (didesnį, nei būnant ES nare) tarptautinį vaidmenį, ir garantuoja konservatorių populiarumą šalies viduje.

ES šiame scenarijuje yra vienas iš minėtų galios centrų, kuris – atsikratęs „britiškojo inkaro“ ir varomas „dvitakčio“ Berlyno–Paryžiaus variklio – imasi naujų ambicingų integracinių projektų. Tiesa, skirtingai nei numato scenarijus A, šie projektai pirmiausia apima socialinės ir ekonominės politikos sritis bei bendradarbiavimą vidaus reikalų ir teisingumo srityje (pvz., veiksmingesnė išorinė sienų kontrolė daugiau galių perleidžiant viršvalstybinei FRONTEX agentūrai, socialinių išmokų ne ES piliečiams derinimas ar mokesčių harmonizavimas bendrojoje rinkoje). Vis dėlto ES netampa prioritetiniu tarpvyriausybiniu forumu žemyno *saugumo* darbotvarkėje, savarankiška Jungtinė Karalystė „savo pusėn“ patraukia daugumą „atlantistinių“ ES narių (visų pirma Rytų Europos šalis, Airiją, galbūt Daniją) bei Turkiją ir siekia naująsias XXI amžiaus grėsmes, tokias kaip kibernetinės atakos ar terorizmas, perkelti į tokių narystės požiūriu gerokai inkliuzyvesnių organizacijų kaip ESBO darbotvarkę.

⁴⁰ Plačiau apie „anglosferos“ idėjos istoriją žr.: Wellings, B., Baxendale, H. (2015), „Euro-scepticism and the Anglosphere: Traditions and Dilemmas in Contemporary English Nationalism“, *Journal of Common Market Studies*, Vol. 53 (No. 1), p. 123–139.

1 lentelė. **Varomųjų jėgų deriniai regioninės Europos saugumo architektūros raidos scenarijuose po Jungtinės Karalystės išstojimo iš ES**

		Varomosios jėgos							
		JAV įsitraukimas Europoje		Regioninio masto grėsmė		Vokietijos (+Prancūzijos) lyderystė		Jungtinės Karalystės vyriausybė	
		stiprus	silpnas	ryškiai matoma	abstrakti (neaiški)	stipri	silpna	stabili	silpna
Scenarijų siužetai	Scenarijus A		x	~		x		x	
	Scenarijus B	x		x			x		x
	Scenarijus C	x			x	x		x	

Išvados: scenarijų vertinimas

Šiame straipsnyje pateikti scenarijai – kaip ir scenarijų konstravimo metodas apskritai – negali padėti nuspėti ateities, kadangi retai kuri nors politologų sukonstruota siužetinė linija materializuojasi iki galo. Kaip pažymi vienas iš šio metodo šalininkų politikos moksluose Steve'as Weberis, „scenarijus galima laikyti efektyviais, jeigu jie atveria skaitytojų akiratį [ir nurodo] galimybes, kurių jie iki tol neįsivaizdavo, tokiu būdu sumažindami netikėtumo veiksnį žengiant į ateitį“⁴¹. Visi trys šio scenarijų rinkinio siužetai apima didesnę ar mažesnę „fantazijos“ elementą ir šiuo požiūriu gali būti naudingi priimant sprendimus politiniu ar biurokratiniu lygmeniu. Vis dėlto moksliniu požiūriu, jie nei svariai paremia, nei galutinai paneigia bet kurią iš juos kuriant pasitelktų teorijų. Straipsnyje pateiktas scenarijų rinkinys tik parodo, kokią didelę įtaką socialiniams ir politiniams procesams, tokiems kaip čia nagrinėjama regioninio saugumo architektūra, daro atitinkamų teorijų nurodomi kintamieji. Politikos mokslų ortodoksijos požiūriu, scenarijų konstravimas veikiausiai priskirtinas „teorinės eklektikos tradicijai“, kurią vis drąsiau propaguoja kai kurie politologai⁴².

Sudėtinga vienareikšmiškai įvardyti ir kiekvieno iš pateiktų scenarijų siužetų ankstyvuosius indikatorius, kadangi tiek Europos saugumo ir gynybos sąjunga, tiek regioninio masto „šaltasis karas“, tiek globali „anglosfera“ gali materializuotis (ar artėti prie realizacijos) skirtingais būdais. Vis dėlto aki-

⁴¹ Weber, S. (1996), „Counterfactuals, Past and Future“ in Tetlock, P., Belkin, A. (eds.), *Counterfactual Thought Experiments in World Politics*, Princeton: Princeton University Press, p. 287.

⁴² Pvz., žr.: Katzenstein, P., Sil, R. (2010), *Beyond Paradigms: Analytic Eclecticism in the Study of World Politics*, Basingstoke: Palgrave Macmillan.

vaizdu, jog viešos „didžiojo ES trejeto“ – Vokietijos, Prancūzijos ir Jungtinės Karalystės – deklaracijos ar (dar svarbiau) sutartiniai įsipareigojimai su konkrečiais terminais kurti viršnacionalinį gynybos fondą, atviras (ne ES nares įtraukiančias) Europos aukštos parengties karines pajėgas ir pan. indikuotų scenarijaus A artėjimą prie realybės. Dažnesni anglakalbių šalių vadovų suitikimai – ypač jeigu jų metu būtų akcentuojama bendro „anglosaksiško paveldo“ svarba – suteiktų pagrindo tikėtis scenarijaus C išsipildymo. Kiekybiškai dažnėjantis „Rusijos grėsmės“ įvardijimas vis didesnio skaičiaus Europos valstybių (taip pat ir ne NATO narių) lyderių pasisakymuose, sietinas su subersyvia Rusijos veikla ES ir NATO narių atžvilgiu, būtų pirmasis artėjančio „naujojo šaltojo karo“ (scenarijaus B) požymis. Vis dėlto, kaip rodo scenarijų metodo taikymo praktika, vidutiniu laikotarpiu labiausiai tikėtina yra tik kai kurių iš šių trijų scenarijų aspektų materializacija, veikiausiai vyksianti lygia-grečiai tuo pačiu metu.

Nei vieno iš anksčiau pateiktų scenarijų nebūtų galima vertinti kaip vienareikšmiškai „palankaus“ arba „nepalankaus“ Lietuvai. Scenarijus B reikštų bendrą konfliktiškumo augimą regione visais „frontais“, įskaitant branduolinę konfrontaciją tarp NATO ir Rusijos, kurioje klaidos tikimybė ir jos kaina būtų didžiausia. Tiesa, šiuo atveju ir JAV dėmesys Vidurio ir Rytų Europos regionui bei Baltijos šalims būtų pastebimiausias. Nors scenarijus A pasireikštų kaip santykinis įtampos mažėjimas NATO–Rusijos santykiuose, jį galima būtų interpretuoti ir kaip santykinį NATO „pralaimėjimą“ neišvartojant „šaltajame kare“, kuris iš esmės jau vyksta nuo 2014-ųjų. JAV ir Rusijai sugebėjus rasti didesnę ar mažesnę konsensuą dėl „įtakos sferų“ Europoje, mažosioms valstybėms, ypač esančioms šių sferų „paribyje“, iškiltų reali grėsmė būti paaukotoms ant susitaikymo „aukuro“. Rusijos įtakos sferos pripažinimas iš JAV / NATO pusės reikštų ir ilgamečio Lietuvos užsienio politikos tikslo integruoti tokias šalis kaip Ukraina ir Gruzija į Vakarų struktūras žlugimą. Galiausiai scenarijus C, tikėtina, paliktų Lietuvą už kvazifederalinės ES šerdies „borto“, jeigu ji nesutiktų perduoti dar daugiau suvereniteto viršvalstybiniam galios centrui. Kita vertus, laiku identifikavusi ilgalaikes globalias ir regionines tendencijas – prie ko prisideda ir tokie ateities scenarijų konstravimo pratimai – Lietuva taip pat gali atrasti naujų galimybių ir galbūt netgi koreguoti nuo pat nepriklausomybės atgavimo iš esmės stabilią užsienio ir saugumo politikos kryptį.

2018 m. liepa